

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 5. No. 17. 1940

ESKİ HEKİM BAŞILAR LİSTESİ

(Hekim Hayrullah efendiye göre)

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Bizde hekim başıların listesi Bursalı Mehmed Tahir beyin Osmanlı Müellifleri eserinde etibba fashının sonunda neşredilmiştir. Bu şekilde bir liste başka bir yerde neşredilmediği için bunu tedkiklerimiz esnasında kısmen iktibası muvafık buluyorduk. Merhum Bursalı Tahir bey bu listeyi nereden iktibas ettiğini bildirmemiştir. Fakat bu eseri neşri sırasında eserin müsveddeleri Bayezit Umumi Kütüphanesinde durur, ve müracaatımızda bize kendisine esirgenmediği üzere icab eden malûmatı oradan cömertçe verirdi. O zaman ve sonraları bu eseri neşrederken sandukai kemalât, üstad İsmail Saib efendi hocadan çok müstefid olduğunu duyardık. Bu cihetle de hekim başılara ait bu listenin doğruluğuna, tereddüt göstermekle beraber, inanıyorduk.

Topkapı Sarayı Müzesi müdür muavini İzzet beyin yazdığı hekim başı odası eserinde buna benzer ve kendisinin de ilâve ettiği bazı hekimlerle beraber ikinci bir listeye müsadif olduk. İzzet bey şüphe yok ki Tahir beyin bu listesini ve Osmanlı hekimleri fişlerini esas tutmuştur. Burada birçok yanlışlıklar tekerrür etmiştir. Maalesef listeyi nereden ve ne suretle tamamladığını bildirmemiştir. Bunu da bittabı tereddütüyle karşılayorduk.

Şimdi, İsmail Saib efendi üstadımızın Maarif Vekâletince satın alınacak kitapları tasnif olunurken hekim başılara ait merhumun kütüphanesinden bir listenin çıktığını değerli âlimimiz Kilisli bay Rifat bize haber verdi ve bu mühim vesikayı da gösterdi. Biz de fotoğrafını ve klişelerini hazırlattıktan sonra kısa izahlarla cümlesinin ruhları şadolsun diye basmağa karar verdik.

FUZULİ'NİN SİHHAT ve MARAZ RİSALESİ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Büyük şairlerimizden Fuzuli, Sıhhat ve Maraz risalesinin de müellifidir. Bu eser dolayısıyla şair Fuzuliyi hekim addedecek değiliz. Zira onun hekimlik yaptığına dair malûmatımız yoktur. Yalnız o da bazı muasır âlimler gibi tıbbî atika vâkıftır. Bu malûmata sahip olmadan böyle bir risale yazmanın imkânı yoktur.

Bu risale iki defa türkçeye terceme edilmiştir. Fakat tercemelelerinde vuzuh olmadığından yeniden değerli ve genç âlimimiz doçent Abdülbaki Gölpınarlı tarafından türkçeye çevrilmiştir. Fuzulinin bu müstesna eserinin tıbbî ve psikolojik bakımdan ehemmiyeti fazladır. Mufassal tercemesi Tıp Tarihi Enstitüsü neşriyatı miyanında çıkartılmıştır. Şimdi onun muhtasaran tercemesini takdim ediyoruz.

Birinci mevzu müstakillen tıba dairdir :

(Ceberut [1] âleminde doğmuş, Lâhut [2] âlemini mekân etmiş bulunam ruh, bir gün Beden diyarını gezip beğenir. O şehirde (Kan, Safra, Balgam, Sevda) adlı dört kardeş hüküm sürmektedir. Bunlar, birbirlerine muhalif olmakla beraber birbirlerinden ayrılmalarına da imkân yoktur. Dördü de Mizac adlı bir kızın idaresi altındadır. Ruh, Beden ülkesini beğenir ve Mizacla evlenerek orada yerleşir. Sıhhat adlı bir çocukları olur. Ruh, bir gün gezintiye çıkar. Ülkede üç şehir vardır. Bunların ilki olan Dimağ kalesine varır. Orada on tane mahalle, her mahallede birer memur vardır : (Samia, Basıra, Şamme, Zaika, Lâmise, Hissi - müşterek, Hayal, Mütessarrife, Vehim, İdrâk) . Ruh Dimağdan sonra Ciğer şehrine gider. Bu şehirde sekiz memur var : Gadiye, Namiye, Müvellide, Musavvire, Cazibe, Masike, Hazıme, Vakıa) Ruh bu şehirden geçer, Gönül şehrine varır. Gönül şehrinde Ümid,

[1] Sofiyyece akli kül âlemi demektir.

[2] Vücudü mutlak.

Havf, gam, adavet, Mehabbet ve Ferah adlı kişiler vardır. Gönül şehri onun pek hoşuna gider ve orada oturmağa karar verir. Havf, gam ve adaveti şehirden sürer. Ümid, Mehabbet ve Ferahla dost olur.

Ahlât adı verilen Kan, Balgam, Safra ve Sevdayı gücendirmiş bulunduğuundan bunlar tuğyan ederler. Sürgünler de fesada başlarlar. Gönül şehri Gamın istilâsına uğrar. Üç sürgün Yalan, Kin ve Hased kabîlelerine müracaat edip onları da ayaklandırırlar. Ruh âciz kalır. Ferah imdad istemek kasdile (Hüsn) e, Mehabbet (Aşk) a, Ümid (Akl) a koşar. Fakat Akıldan başkası imdada gelmez. Akıl (perhiz) ile (maraz) ı yener. Gönül şehri düzelir. Ruh istiklâline kavuşur.)

Birincinin temadisi olan ikinci kısmı daha ziyade şairane ve psikolojik mahiyettedir. Bu ikinci kısım Şeyh Galibin (Hüsnü Aşk) ına kısmen mevzu olmuştur.

(Beden ülkesinde iyileşen Ruh, bu sefer yeni bir maceraya atılmaktadır. Hüsnü Ferahtan Ruhun evsafını duya duya Ruhü görmek arzusunda bulunuyor. Ferah, Ruhun Akıl ile beraber bulunduğunu, bundan dolayı güç görüleceğini söyleyorsa da Hüsnü bir efsun bildiğini ve bu efsunla kendisini göstermeden Beden ülkesine girebileceğini iddia ediyor. Ve hakikaten (Naz, Girişme, işve) adlı etbamı alıp Beden ülkesine geliyor ve efsunu okuyup o ülkede yerleşiyor. Adamlarının da kimisi Gözde, kimisi Kaşta karar kılıyor. Aşk da bir müddet sonra gelip Ruhun arkadaşı oluyor. Aşk, Ruha Hüsnü öğüp durmaktadır. Nihayet Ruh Hüsnü görmek arzusunu izhar eder. Aşk Ruha sefa aynasını verir.

Ruh bu aynaya bakınca kendisini görür, fakat Hüsnü kendisinden ayrı bildiği için Hüsnü gördüm zanneder ve candan âşık olur. Aşk bu resmin düşmanlarının çok olduğunu, binaenaleyh onu idrâk hazinesinde saklamasını, mutlaka görmek arzusunda ise Hayale bir suretini yaptırıp iştiyakı arttıkça ona bakmasını söyler. Ruh, Aşkın tavsiyelerini tutar; fakat bir müddet sonra mutlaka Hüsnü ulaşmağa karar verir. Bunun üzerine Aşk ile beraber ma'sukluk çölüne dalarlar. Evvelâ Ayak altı diyarına girerler. Oradan geçtikten sonra ham gümüşten yapılmış, cıva gibi titreyen baçak diyarını aşarlar. Derken, sonsuz uçurumları olan dağlık bir yere gelirler. O dağın geçidinin sonunda kıldan ince

bir bel görürler. Oradan da yürüyüp sırasile göbek girdabi, sine sahası, gabgab gibi yerlerden geçerler. Fakat bir müddet gabgab kuyusuna düşerler ve oradan zorla gîsû ipine yapışıp kurtulurlar. Dudak çeşmesinde dinlenirler. Orada inci ile dolu bir kutu da bulurlar amma gaffletlerinden hemen kaybederler. Yanak bahçesi, Kulak eşmesi, Büyücü göz diyarı, Kaş kemeri ve Alın konaklarını da aştıktan sonra bir zulmet diyarına yol uğratırlar.

Bütün bu konaklarda Hüsünden bir nişan bulamıyan Ruh Aşka çıkışmağa başlar. Fakat Aşk, Hüsnün âşıklık diyarında bulunan âşnalık sürmesi çekilmedikçe görülemeyeceğini söyler. Bunun üzerine âşıklık diyarına girerler. Melâmet bostanından geçerler. Hayret ve mahrumiyet ile arkadaşlık ederler. Nâle vü zâr ile yoldeş olurlar. Nihayet geri dönerler.

Ruh Beden ülkesini harab olmuş, hisleri dağılmış bir halde bulur. Aşka çıkışıp dururken Aşk, sefa aynasının getirtilmesini emreder. Ayna getirtilir. Ruh, aynaya bakınca içinde kendisini görür. Gayet zaif, perişan bir haldedir. Aşka: (bu benim evvelki resim nerede?) der. Bunun üzerine Aşk Ruha âşnâlık sürmesini verir. Ruh, sürmeyi gözlerine çekince vücud aynası olmaksızın son derece güzel bir suret görür. Hakiki menzile ulaşır. Kendi kendisine varır. Ma'sukluk ve âşıklık o halvetten dışarda kalır.)

Fuzuli bu eserini hakikaten çok şayanı dikkat bir surette tertib etmiştir. Kendisi şarkta vasıf ve seciyyelerin başka suretlerde tasvirile böyle bir eseri ilk defa yazmamıştır. Daha evvel Yunanlılar da böyle bir eser yazmışlardır. Huneyn bin İshak (Yohanitis) bunu Selman ve Ebsal diye arapçaya çevirmiştir. İslâm ve Türk âleminde buna benzer ilk temsili hikâye yazan İbni Sinadır (1037 - 980). Onun Hay ibni Yakzan (Uyanık Oğlu Diri) hikâyesi bu kabildendir. 1069 da Yusuf Has Hâcib Kutadku Biliğ'i bu tarzda yazmıştır. Şâir Yunus Emre (Risale-tünnushiyye) sinbe, şâir Nev'î (Hasbihal) eserinde, Şeyh Galib Hüsn-ü Aşk'ta hep bu tarzda temsiller vermiştir. Şâir Fuzuli de son ikisinden evvel bu eseri yazdığına göre bilhassa Şeyh Galibin Hüsn-ü Aşk'ına ilham vermiştir. Bütün bu cihetlerden Sıhhat ve Maraz risalesi, fars dilinde bir Türk şâir ve âliminin yazdığı şayanı dikkat bir eserdir.

L'OPUSCULE DE FUZULI SUR LA MALADIE ET LA SANTE

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Fuzuli, l'un de nos grands poètes, est également l'auteur de l'opuscule persan sur la santé et la maladie. Nous n'allons cependant pas prétendre, à cause de cet article, que Fuzuli fut médecin, car nous ne possédons aucun renseignement qu'il a exercé la médecine. Mais il connaît, ainsi que l'autres savants plus récents' la science médicale. Car il lui eut été impossible de composer un article de ce genre sans avoir quelques connaissances.

Cet article fut deux fois traduit en ture. Mais ces traductions n'étant pas très claires, il a été de nouveau traduit. Ce précieux ouvrage de Fuzuli est spécialement intéressant au point de vue médical et psychologique. Nous présentons maintenant la traduction en résumé.

Le premier sujet traite uniquement de la médecine :

(L'âme qui naquit au monde de (جبروت) [1] royaume céleste et habite le monde sprituel (لاهووت) [2], visita un jour le pays du corps et le trouve beau. Cette ville est gouvernée par quatre frères nommés (سودا, بالغام, صفرا, قان) le sang, la bile, le phlégme et l'atrabile. Ceux-ci tout en étant adverse l'un à l'autre ne peuvent également pas se séparer. Tous les quatre se trouvent sous le domination d'une fille nommée humeur. L'âme aime le pays du corps et, se mariant avec l'humeur, s'y installe. Ils ont un enfant nommé santé. L'âme un jour fait une promenade. Le pays possède trois villes.

[1] Signifie le monde de l'esprit suprême en Suff.

[2] Le corps suprême.

Elle arrive à la première qui est la citadelle du cerveau. Cette citadelle est composée de dix quartiers dont chacun a un gouverneur : (L'ouïe, la vue, l'odorat, le goût, le toucher, le sens commun, l'imagination, la possession, l'illusion, l'entendement). Après le cerveau, l'âme va à la ville du foie. Il y a dans cette ville huit employés : (كبد, la croissance, l'enfantement, la formation, l'attraction, la mastication, la digestion, l'évènement). L'âme traverse cette ville et arrive à la ville du coeur. Il y a dans cette ville les personnages nommés : l'espérance, la crainte, le chagrin, la haine, l'inimitié, l'affection et la joie. La ville du coeur lui plaît beaucoup et elle se décide à y habiter. Elle exile la crainte, le chagrin et la haine, et devient amie avec l'espérance, l'affection et la gaieté.

Le Sang, la Bile, le Phlégme et l'Atrabile, nommés les humeurs, étant vexés, se révoltent. Les exilés commencent également à soulever des hostilités. La ville du coeur est assiégée par le chagrin. Les trois exilés s'adressent aux tribus du mensonge, de la rancune et de la méchanceté et les soulèvent. L'âme est vaincue. Avec l'espoir de recevoir de l'aide, la joie court à la beauté, l'affection à l'amour, et l'espoir à l'intelligence. Mais outre l'intelligence, aucun ne vient en aide. L'intelligence est vainqueur sur l'abstinence et la maladie. La ville du coeur rallie dans l'ordre. L'âme reprend sa liberté).

La seconde partie qui est la continuation de la première est plus poétique et plus psychologique. Cette seconde partie sert également de sujet au livre de Şeyh Galib intitulé (حسن و عشق) la beauté et l'amour.

(L'âme, guérie dans le pays du corps, se jette cette fois dans une nouvelle aventure. La beauté ayant entendu les éloges de l'âme contés par la gaieté, désire la connaître. La gaieté lui dit que l'âme, se trouvant avec l'intelligence, est difficile à voir, mais la beauté prétend qu'elle connaît une incantation avec l'aide de laquelle elle peut rentrer dans le pays du corps sans être vue. Elle prend donc les personnes de sa suite nommées (coquetterie, grâce, minauderie et séduction), lit son incantation et entre dans le pays du corps.

Quelques uns de ses hommes s'installent dans les yeux et d'autres dans les sourcils. Un peu plus tard l'amour vient et devient l'ami de l'âme. Il fait sans cesse les éloges de la beauté. Finalement, l'âme montre le désir de voir la beauté. L'amour donne alors à l'âme le miroir de la pureté.

En regardant dans le miroir, l'âme voit son image. Mais croyant que la beauté est autre qu'elle-même elle croit l'avoir vue et devient follement amoureuse. L'amour lui dit que cette image possède beaucoup d'ennemis et que si elle veut absolument la garder dans le trésor de la compréhension et la voir souvent, elle doit la faire copier par l'imagination pour la regarder lorsqu'elle en aura envie. L'âme suit les conseils de l'amour. Mais bientôt, elle décide qu'elle veut à tout prix atteindre la beauté. Elle entre là-dessus avec l'amour dans le désert de l'amoureuse. Ils arrivent d'abord au pays de la plante du pied. Après avoir passé de cet endroit, ils arrivent au pays des jambes faites d'argent pur et tremblant comme le mercure. Ils arrivent ensuite à un endroit montagneux ayant des gouffres sans fin. A la fin de ce passage de montagne, ils voient une taille plus fine qu'un cheveu. Ils la passent et par des endroits comme le tourbillon du nombri, le désert de la poitrine et le dessous du menton. Mais ils tombent dans (le puits du menton = غنجب) la fossette du menton et ne peuvent en sortir qu'en s'accrochant à la corde de la chevelure. Ils se reposent à la fontaine des lèvres. Là, ils trouvent une boîte pleine de perles qu'ils perdent tout de suite à cause de leur ignorance. Ils arrivent ensuite dans le pays de l'obscurité après avoir franchi le jardin des joues, le passage de l'oreille, le pays des yeux fascinateurs, l'arcade des sourcils et lieu de repos du front.

L'âme, ne trouvant aucune trace de la beauté dans ces endroits, commence à gronder l'amour. Mais, l'amour lui dit qu'elle ne peut voir la beauté que si elle met sur ses yeux le fard qui se trouve dans le pays de la connaissance. Là-dessus, ils rentrent dans le pays de l'amour. Ils passent du jardin du blâme. Ils deviennent amis avec l'étonnement et la privation. Ils cheminent avec la lamentation et retournent enfin chez eux.

L'âme retrouve le pays du corps détruit, et ses sentiments désordonnés. Elle recommence à gronder l'amour, mais celui-ci ordonne qu'on apporte le miroir de la clarté. Lorsque l'âme regarde dans le miroir, elle y voit sa propre image. Elle est très maigre et défaite. Elle dit à l'amour: (Ceci est moi-même. Ou est l'autre image?) Là-dessus, l'amour lui donne le koheul de la connaissance. L'âme le met sur ses yeux et se voit une très belle figure, sans l'aide du miroir. Elle atteint son but réel. Elle s'épouse elle-même. L'amant et l'aimée restent au-dehors de ce bonheur.)

Fuzuli a vraiment combiné cet ouvrage d'une manière très intéressante. Il n'est pas le premier qui écrit en Orient un article allégorique. Les grecs écrivirent un article du même genre à une époque plus lointaine. Huneyn bin Ishak (Yohanitis) le traduit en arabe sous le titre: Selmān u Ebsal. Ibnī Sina fut le premier qui écrivit, dans le monde musulman et turc, une histoire allégorique de ce genre (980 - 1037). Son histoire Hay ibni Yakzan (vivant, fils de l'Eveillé) en est une. Yusuf Has Hadjib écrivit en 1069 le Kutadkubilig dans le même style.

Le poète Yunus Emre dans رسالة النصيحة l'article des conseils, le poète Nev'i dans حسیبجال consultation, et Cheyh Galib dans la beauté et l'amour, donnent les allégories de ce genre.

Le poète Fuzuli ayant écrit son oeuvre avant les deux derniers, inspira surtout à حسن و عشق (la beauté et l'amour) de Cheyh Galib. Tous ces points donnent une importance toute particulière à l'article sur la maladie et la santé, dans la langue persane et le monde scientifique et poétique turc.